

М. М. Іванчишина, аспірантка,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

У статті розглянуто проблеми та чинники, що стоять на шляху розвитку інтеграційних процесів в АПК України за сценарієм повноцінної діяльності всіх суб'єктів даного процесу. Визначено сутність кластерного підходу до організації виробництва в агропромислових формуваннях та окреслено загальні переваги кластерів порівняно з іншими формами інтеграції в АПК.
Ключові слова: продовольча криза, інтеграційні процеси АПК, агрохолдинги, кластер.

В статье рассмотрены проблемы и факторы, стоящие на пути развития интеграционных процессов в АПК Украины по сценарию полноценной деятельности всех субъектов данного процесса. Определена сущность кластерного подхода к организации производства в агропромышленных формированиях и очерчены общие преимущества кластеров по сравнению с другими формами интеграции в АПК.
Ключевые слова: продовольственный кризис, интеграционные процессы АПК, агрохолдинги, кластер.

The article deals with problems and factors that hinder the development of integration processes in the agroindustrial complex of Ukraine according to the scenario of full activity of all subjects of the process. The essence of the cluster approach to agricultural production in the formation and outlined general benefits of clusters compared with other forms of integration in agriculture.
Keywords: food crisis, integration processes in agribusiness, agricultural holdings, cluster.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Тенденції економічних процесів як в Україні, так і світі загалом свідчать про діяльність та розвиток інтеграції більшості ланок господарювання. Агропромислова ланка є чи не однією з найперших, в якій існування та дієвість інтеграційних процесів є запорукою забезпечення стабільності господарювання. У ході трансформаційних перетворень економіки України з утворенням простору вільного ціноутворення, інтеграційні зв'язки між окремими ланками АПК зазнали руйнації, а їх відновлення чи утворення мало часто нерегульований, хаотичний характер. Наслідком таких подій у більшості випадків стала диспропорційність у отриманні результатів діяльності елементами інтеграційного агропромислового утворення. Проблема даного явища в АПК України полягає не лише в тому, що «знімати вершки» від отриманої вигоди, а подекуди й, взагалі, розпоряджатися набагато більшою її частиною, дово-

диться представникам переробної ланки порівняно з аграрною, а й у тому, що відбувається величезна різниця у вигоді працівника однієї ланки інтеграційного процесу порівняно з іншим, працівника одного регіону з іншим, місцевого працівника порівняно з сільським.

Відсутність сталого та ефективного розвитку зв'язків між елементами інтеграційних об'єднань АПК України є результатом дефіциту комплексного механізму управління та організації діяльності таких об'єднань. Частими є випадки формування стратегії розвитку діяльності інтеграційного формування на чолі з керівником, який не бачить всієї картини власного бізнесу, а розглядає його з точки зору однієї ланки формування, не говорячи вже про розвиток регіону, в якому розташовано об'єднання.

Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є забезпечення комплексного рішення щодо впровадження моделі інтеграційного об'єднання у вигляді кластера як сучасної форми кооперації суб'єктів господарювання у тандемі з науковими та освітніми установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та розвитку інтеграційних процесів в АПК займалися П.Т. Саблук, Н.П. Резнік, П.І. Гайдуцький, В.В.Дубицький та ін. Питанням формування агропромислових кластерів присвячували свої роботи С.А. Кравченко, А.Е. Рома-нов, В.П. Аращук, Г.Т. Шкурін та ін.

У наукових працях учених неодноразово відображалися теоретико-методологічні засади формування/відновлення зв'язків між елементами інтеграційних об'єднань в АПК, проблеми, що виникають у ході цих процесів, вигоди та втрати окремих суб'єктів процесу. Також окремими вченими було запропоновано формування кластерів агропромислового виробництва як механізму підвищення конкурентоспроможності власної продукції виробників і сприяння економічному розвитку регіону в якому дана продукція виробляється.

Загальна мета. Метою даної статті є визначення проблем, що виникають на шляху розвитку інтеграційних процесів в АПК України, розкриття сутності кластерів та визначення особливостей їх існування в агропромисловій ланці народного господарства України.

Виклад основного матеріалу. Інтеграцію у сфері агропромислового виробництва розглядають як один зі шляхів стабілізації та стійкого функціонування підприємств, що входять до складу

такого утворення. Інтеграція є процесом розвитку, що через об'єднання інтелектуальних, трудових, фінансових та матеріальних ресурсів суб'єктів агропромислових відносин забезпечує досягнення єдності та цілісності інтегрованої системи, основаної на взаємозалежності окремих її елементів. Не потребує й доказу те, що майбутнє в агропромисловому комплексі належить могутнім інтегрованим формуванням. На цьому базується концепція створення в Україні конкурентоспроможної в умовах світових інтеграційних процесів аграрної економіки [1, с. 7].

Розвиток інтеграційних процесів в АПК України безумовно залежить від системи організаційно-економічних чинників, які можуть стимулювати існування проблем в цих процесах. Серед таких чинників можна виділити:

1. Економічні чинники:

1.1. посилення протиріч фінансово-економічних інтересів суб'єктів господарювання, внаслідок розпаду виробничо-економічних стосунків в АПК;

1.2. відсутність паритету цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси, дискримінація між сільськогосподарською та промисловою продукцією;

1.3. низька інвестиційна активність у галузях сільськогосподарського виробництва, через незахищеність прав власності і високий ступінь ризиків неповернення засобів;

1.4. діюча система ринків продовольства, контрольована комерційними фірмами, не зацікавленими у створенні інтегрованих формувань, що включають повний технологічний цикл.

2. Технічний: руйнування матеріально-технічного потенціалу підприємств АПК.

3. Технологічні: відсталі технології, відсутність селективної та племінної роботи.

4. Природні: сезонність виробництва.

5. Соціальні: відтік працездатного населення із села.

6. Правові: відсутність дієвої нормативно-правової державної підтримки інтегрованих виробництв [2, с. 5].

У період, коли проводилася аграрна реформа, стратегічно передбачалося, що перерозподіл майнових відносин на селі створить базу для інтеграційних процесів мотивованих власників, розвитку їхньої виробничої кооперації, галузевих асоційованих об'єднань товаровиробників з переробними та торговими організаціями. Насправді сталося все навпаки. Біржовий ринок України не працює, його інфраструктура (торгові дома, оптові ринки, промислові та логістичні підприємства) розвивається не за участі

та в інтересах власників майна та виробників продукції, а для агробізнесу, який спеціалізується на торгівлі продукцією. Відбувається перерозподіл власності «де факто», що згодом закріпиться «де юре».

Державою продекларовано й не забезпечено з правового і фінансового боку демократичність і збалансованість організаційно-правових відносин в інтеграційних процесах. Зазвичай дрібні власники-виробники аграрної продукції можуть об'єднуватися у спільні товариства, обслуговуючі кооперативи, асоціації тощо. Законодавча база надає їм таку можливість. Але без державної підтримки в умовах жорсткої конкуренції з боку комерційних структур об'єднання селян не виходять на стабільний високоекономічний розвиток. Вони зареєстровані на папері, а фактично потрапляють у фінансову та правову залежність від більш потужних агропромислових підприємницьких формувань [1, с. 7].

Усунення проблем на шляху до повноцінного розвитку інтеграційних процесів в АПК України може відбутися завдяки вихористанню механізму побудови кластерної моделі як форми кооперації суб'єктів економіки, що орієнтована на споживача.

В основі теорії кластерного механізму лежить поняття «кластер» — пучок, блок, пакет. Подібно тому, як у пам'яті комп'ютера інформація складається в утворення такого роду, так і у сфері економіки групи успішно конкуруючих фірм створюють аналогічні з'єднання, забезпечуючи конкурентні позиції на ринках — галузевому, національному, світовому. Кластер — це також і математичний термін, що позначає фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області [3, с. 7].

Кластер в економічній літературі визначається як індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концен-трації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком і виступаючою альтернативою секторального підходу. Кластери — це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу. Кластер — це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання різноманітних підприємницьких структур, які тісно співробітничать із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та ор-

ганами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції, що виробляється і сприяння економічному розвитку регіону [4, с. 258].

У багатьох дослідженнях кластерною формою організації обґрунтовують інтеграційний розвиток національних, галузевих, регіональних галузевих систем, виробничих та комерційних географічних об'єднань малих і середніх підприємств, промислово-фінансових транснаціональних, прикордонних, інших торгово-промислових груп. Вважається, що кластерні формування сприяють розв'язанню проблеми відсутності дієвих інституційних механізмів реалізації стратегічних пріоритетних напрямків інноваційного розвитку економіки шляхом об'єднання можливостей та зусиль наукових, освітянських, виробничих та комерційних структур як основних учасників інтеграційного процесу, зацікавлених у кінцевому результаті спільної діяльності. Кластерний підхід на даному етапі розвитку може бути використаний як: визначення системи взаємовідносин об'єднань суб'єктів господарювання, формат яких виходить за рамки організаційно-правових форм, передбачених Господарським та Цивільним кодексами України; координаційний механізм управління інтегрованих науково-виробничих агротехнобізнес-формувань; прогнозно-аналітичний механізм державного і корпоративного регулювання та ефективного функціонування та розвитку великотоварних інтегрованих структур за принципами управління по «граничних умовах» і «точках дотику» [1, с. 6].

Особливість та унікальність кластерів як форм організації господарювання суб'єктів агропромислового комплексу полягає у тому, що на відміну, наприклад, від вертикально інтегрованих агрохолдингів, горизонтально утворених кооперативів чи асоціацій, інших формувань, кластери забезпечують комплексний розвиток, справедливість господарювання, еквівалентність щодо витрат-вигод між елементами кластерного утворення. Даний процес аж ніяк не усуває конкуренцію суб'єктів кластерного утворення, а тому сприяє процесу загального розвитку не лише підприємницьких структур, що входять до складу кластера, а й розвитку регіону в цілому. Соціально-економічний розвиток регіону відбувається завдяки тому, що до агропромислового кластера окрім виробничих та комерційних структур входять наукові та освітні установи, громадські організації та органи місцевого управління. Саме таке комплексне об'єднання вище перерахованих елементів кластера сприяє побудові оптимальних та ефективних зв'язків в АПК.

Висновок. Розвиток інтеграційних процесів в АПК України є дієвим шляхом побудови стабільного базису для національної економіки, поєднанням інтересів сільськогосподарських виробників з промисловими та торговими підприємствами. Реалізація інтересів всіх суб'єктів інтеграційного формування повинна відбуватися згідно з тенденціями, які не суперечать забезпеченню потреб оточуючого середовища. На жаль, на даний момент в Україні спостерігається інша ситуація. Найбільший розвиток, у ході інтеграційних процесів в АПК за останнє десятиріччя, отримали вертикально інтегровані агропромислові формуванням — агрохолдинги, які поряд з рядом переваг, зокрема у вигляді синергетичного ефекту від утворення замкнутого циклу виробництва продукції, мають не менший ряд недоліків. Серед останніх варто зазначити існування диспропорційності у ланцюжку «витрати — вигоди» між елементами агрохолдингу; відсутність достатніх компетенцій у прийнятті важливих рішень, планів діяльності; відсутність бачення повної картини власного бізнесу керуючою верхівкою холдингу та окремих його ланок; відсутність дієвих механізмів управління усіма напрямками утвореного об'єднання; відсутність участі у соціально-економічному розвитку місцевості, регіону. Інші види формувань, утворених в результаті розвитку інтеграційних процесів в АПК України, мають ті самі недоліки у господарюванні і утворені зачасто з метою наживи членів окремих фінансово-промислових або торгових груп, що жодним чином не передбачає хоч якоїсь їх участі у побудові реальних та ефективних зв'язків між суб'єктами господарювання.

Дієвим механізмом, який все ж таки міг би якщо не реформувати вже існуючу систему відносин між суб'єктами агрохолдингів, то хоча б забезпечити конкуренцію їм завдяки об'єднанню ще незалучених підприємницьких та інших структур у групи агропромислових кластерів. Розвиток інтеграційних процесів в АПК шляхом утворення кластерів сприятиме розвитку оптимальних, ефективних та рівноцінних зв'язків між окремими елементами кластера. Разом з тим, підвищиться роль наукових та освітніх установ, розробки яких стануть основою для прийняття важливих управлінських рішень та базою у формуванні трудового ресурсу регіону. Співпраця з органами місцевої влади дасть змогу розробити комплексні програми розвитку не лише окремого кластера, а й регіону в цілому. Особливістю та великою перевагою формувань кластерного типу порівняно вертикально та горизонтально інтегрованими агрохолдингами та іншими формуваннями є географічна цілісність кластера, що сприятиме як взаємодії та обміну досвідом

між елементами утворення, так і їх конкуренції між собою, що є передумовою існування процесу розвитку.

Література

1. *Зубець М.В., Володін С.А.* Кластерний підхід інтеграції та інноваційно — інвестиційного розвитку АПК // Вісник аграрної науки. — 2009. — № 11. — С. 5—8.
2. *Резнік Н.П.* Основи формування та функціонування інтегрованих структур в АПК // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 6. — С. 3—6.
3. Посібник з кластерного розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.sme.ukraine-inform.org.ua
4. *Портер М.Е.* Конкуренція. — М.: Видавничий дім «Вільямс», 2005. — 608 с.
5. *Ковальова Ю.М., Алишева Н.В.* Проблеми на шляху розвитку і реалізації кластерного підходу в Україні // Наука й економіка. — 2008. — № 3 (11).

Стаття надійшла до редакції 17.03.2011 р.

УДК 635:21.631.15

О. В. Іщенко, здобувач,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ВІПРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОТОВАРНОГО КАРТОПЛЯРСТВА

Показано роль, умови створення та забезпечення ефективного функціонування кластерної моделі організації картоплепродуктового підкомплексу.

Ключові слова: підкомплекс, кластер, великотоварне виробництво картоплі.

Показано роль, условия создания и обеспечение эффективного функционирования кластерной модели организации картофеля-продуктового подкомплекса.

Ключевые слова: подкомплекс, кластер, высокотоварное производство картофеля

The role, terms of creation and providing of the effective functioning of cluster model of organization of potato-food subcomplex are shown.

Key words: subcomplex, cluster, high-commodity production of potatoes.

За обсягами споживання та географічною поширеністю культура картоплі займає одне з провідних місць у структурі харчування населення України і в значній мірі використовується як